

150 ÉVE SZÜLETETT A TRAGIKUS SORSÚ DIREKTOR

Egy eszme futára: Janovics Jenő, a színházépítő

Nem volt kolozsvári, de annak tartotta magát. Szembeszállt a hatalommal, üldözték eszményei miatt, menekült és visszatért. 1872-ben született a felejtethetlen színgazgató és filmes, Janovics Jenő.

→NÁNÓ CSABA

Ritkán születik a történelemben olyan ember, aki két színházat épít, filmstúdiót alapít, ahonnan rendezők, színészek szárnyaltak a világhírnév felé, aztán belerúgnak jobbról és balról is, származása majdnem életébe kerül – de csöndben feláll a porig alázásból, és ott folytatja hivatását, ahol a történelem mocská tédre kényszerítette. Kirtartása, eszméinek fel nem adása példaértékű lehet még sok-sok generáció számára.

→Amikor bevonultak 1919-ben a románok, Janovicsékát kiűzték színházukból. A magyar színtársulat utolsó előadását szeptember 30-án tartották a színházban, a műsoron a Hamlet szerepelt.

Janovics ízig-vérig kolozsvári volt, noha Kárpátalján, Ungváron született 1872. december 8-án. Szegény család ötödik gyermekeként született. Születése után nem sokkal családja Budapestre költözött, iskoláit is ott végezte. Tehetsége, tudásszomja már korán megmutatkozott, a főreáliskolát kitűnő eredménnyel végezte el, a szavalóversenyeken rendszerint első díjat nyert. Szabadidejében kisebb diákokat korrepetált, hogy enyhítse szülei anyagi gondjait. Paulay Ede színházigazgató engedélyével a Nemzeti Színház előadásait rendszeresen, szabadjeggel látogatta.

Az érettségi után szülei kívánságára a Színészeti Akadémia mellett a Műegyetemre is beiratkozott,

tanárai tanácsát követve azonban az első év után abbahagyta mérnöki tanulmányait, s minden fi gyelmét a színjátszásnak szentelte. Szintén tanárai javaslatára az első év elvégzése után rögtön a harmadévreiratkozott.

Kiűzetés

Miután 1894-ben diplomát szerzett, a miskolci társulat szerződött. A következő évadban Makó Lajos hívására a szegedi társulathoz szegődött, majd Megyeri Dezső igazgató kolozsvári társulatához. Közben a színészi munka mellett a kolozsvári I. Ferenc József Tudományegyetemen folytatta tanulmányait magyar–francia és filozófi a szakon. Kiemelkedő képességeinek köszönhetően egy év után rendezővé nevezték ki.

Mindössze harminchárom esztendő volt, amikor kinevezték a kolozsvári színház élére – és a megújulást hirdető Janovicsot már első nekifutásra gúnyozón fogadta a konzervatív, gyanakvó, önmagá hamiskás fényében tündöklő kincses városban. Akkor még a kolozsvári polgárok el voltak telve a Farkas utcai teátrumukkal – jogosan, hiszen ez volt a magyar nyelvterület első kőszínháza –, de Janovics ennél sokkal nagyobb álmodott: Kolozsvár szívében vadonatúj oltart építtetett Thália papjainak és papnőinek. Az 1904 és 1906 között épült Hunyadi (ma Avram Iancu) téri új színház Kolozsvár korábbi, Farkas-utcai kőszínházát volt hivatott helyettesíteni. A városi előjáróság ismételt kéréseire válaszolva, a budapesti minisztertanács 1903-ban döntött egy új, biztonságosabb színház felépítéséről, anyagiakkal azonban nem támogatta a város kezdeményezését. A terv elkészítésével a Fellner és Helmer neves bécsi céget bízták meg. Ferdinand Fellner kolozsvári színháztervét 1904-ben fogadta el a városi közgyűlés, ezt követően pedig jóváhagyta a budapesti belügyminisztérium is. A munkálatok ugyanazon év őszén elkezdődtek, és 1904 végére már elkészült az alapozás. 1905 nyarán

Janovics Jenőt fiatalon nevezték ki a színház igazgatójának

került tető alá az épület, a belső építészeti munkálatok majd még egy évet öleltek fel, és az új színház 1906-ban ki is tárta kapuit. Még a kolozsváriak közül is kevesen tudják, hogy az épület megépítésekor a főhomlokzat két oldalsó szoborfülkéjében eredetileg Wesselényi Miklós és Jósika Miklós szobrai voltak, melyeket Szeszák Ferenc készített. Sorsuk igencsak szomorúan alakult, évtizedekig megemlíteni is tilos volt létezésüket Janovics átgondolt, megtervezett, koncepciózus repertoárt állított össze, mely megfelelt a város értelmiségének, s a századelő gazdasági fellendülését kihasználva – vagyont gyarapítva – vállalkozóként is részt vett Kolozsvár életében. Fiává fogadta a város, és Janovics otthonra lelt benne. Olyanra, amiből végleg már csak a halál ragadta ki négy évtized múlva.

FORRÁS: A MAGYAR SZÍNÉSZET NAGY KÉPESKÖNYVE

tudom elszakítani a kapcsokat, amelyek engem Kolozsvárhoz kötnek. Erdélyben most nehéz harcot vív fennmaradásáért a magyar színház. Úgy érzem, hogy ebben a harcban reám ott szükség van. Hagyjanak engem ott. Itt találnak sokkal méltóbbat a Nemzeti Színház vezetésére.” A kolozsvári színház anyagi gondjainak megoldására saját vagyont használta fel, de támogatta Erdély más színházait is, így egy évtized múlva már adósságok terhelték. 1928. augusztus 29-én házasságot kötött Poór Lilivel. 1932-ben átengedte a színház vezetését a Bánffy Miklós vezette Színpártoló Egyesületnek, ő maga főrendezőként tevékenykedett 1932-ig.

Janovics nem csupán színészeit, de a közönséget is nevelte, a szó legnemesebb értelmében. (Ha azt mondják manapság, hogy Kolozsvárnak színházértő közönsége van, ennek gyökereit valahol Janovics munkájának mélyén kell keresgélni.) A direktor hamar felismerte a mozgókép által nyújtott lehetőségeket is: 1913-ban elhatározta, filmet készítt Csepreghy Ferenc A Sárga csikó című népszínművéből. A párizsi Pathé cégnek megvett a forgatókönyv, Kolozsvárra küldtek két kiváló operatőrt és Félix Vanyl rendezőt. Janovics tőlük leste el a szakmai fortélyokat. A filmben a kolozsvári társulat kiváló művészei szerepeltek, köztük Várkonyi Mihály. Várkonyi Victor Varconi néven osztrák, német és amerikai némafilmekben is főszerepeket kapott. Kertész Mihály rendező (a Casablanca Oscar-díjas alkotója) Michael Curtis néven vált világhírűvé, de Janovics műhelyéből indult Hollywoodba Korda Sándor is. Úttörőként a magyar színjátszásban, a vetítést színházi előadásokba is beépítette. Az első világháború után a megváltozott politikai és gazdasági viszonyok nem kedveztek a kolozsvári filmgyártásnak, Janovics 1924 után több filmet nem forgatott.

Zsidó származása miatt az 1930-as évek második felétől mellőzték, ekkor írta meg színháztörténeti visszaemlékezéseit. 1945-ben ismét átvehette a kolozsvári magyar színház igazgatását, igaz, csak pár hónapra: a Bánk bán-bemutató előkészületei közben az évadnyitás napján, 1945. november 16-án érte a halál. Temetésén Kolozsvár szinte teljes magyar lakossága részt vett. Visszaemlékezések szerint koporsója már a Házsongárdi temetőben a sírjához ért, a gyászmenet pedig még a Szent-Mihály templomnál vonult...

A Hunyadi téri színház előtt manapság két román költő, Mihai Eminescu és Lucian Blaga szobra fogadja a látogatókat. Pedig ha valaki, akkor Janovics Jenő bőven kiérdemelne a kincses városban egy köztéri szobrot, hiszen a több mint két évszázados kolozsvári színjátszás egyik legjelentősebb alakja volt.

A nevelő és filmes

Az első világháború után 1923-ban a budapesti Nemzeti Színház igazgatójává akarták kinevezni, de nem fogadta el, mondván: „kimondhatatlanul halás vagyok ezért a megtisztelésért, de nem

Az 1904 és 1906 között épült Hunyadi (ma Avram Iancu) téri színház, amely 1919-ben került román kézre